

Mottó: "A nép szívét össze kell kapcsolni az ország agyával."
(Victor Hugo, 1850-ben a francia nemzetgyűlésben)

KÖNYVTÁRAK ÉS INFORMÁCIÓS SZERVEZETEK BIBLIOLÓGIAI ÖSSZEFÜGGÉSBEN*

Rózsa György
MTA Könyvtára

1. A könyvtár, pontosabban a *tudományos nagykönyvtár* mint művelődési intézmény, önmagában egyfajta megtestesítése a bibliológiának, ha ezt a fogalmat az írással összefüggő ismeretek szintéziséként használjuk.

Nincs még egy olyan, az írás legkülönbözőbb megjelenési formáit és termékeit olyannyira átfogó módon tartalmazó intézményi keret, mint amilyen a tudományos könyvtár. Rajta kívül egyetlen más intézmény sem tudja viszonylagos teljességgel integrálni az írással és a termékeivel összefüggő ismereteket. A tudományos könyvtár nemcsak a kutatásban és fejlesztésben betöltött szerepénél, ebből kifolyólag pedig gazdasági jelentőségénél fogva kutatási téma, hanem ebből a bibliológiai szempontból is.

A bibliológiai kutatás, ha a bibliológiát az írással összefüggő diszciplinák szintézisének tartjuk, a művelődéstörténet számára halmozhat fel lényeges ismereteket. A tudományos könyvtárakban történetileg ki is alakultak azok a kutatási irányzatok, amelyek az írásbeliség különféle "oldalait" — fejleményeit és termékeit —, illetve ezeknek a tudományos gyűjteményekben keletkezett összefüggéseit, kialakult minőségeit kívánják minél teljesebben feltárni. Ezek a kutatások jelenleg meglehetősen szétszórtan folynak olyan diszciplinákban, mint a könyvtár- és könyvtörténet, a tudományos információ elmélete

és módszertana, a sajtó- és kiadástörténet, a kommunikációtudomány stb.

A bibliológia e kutatások összekapcsolására volna hivatott, anélkül azonban, hogy e tudományok tudományának szerepében tetszelegne. A kívánatos összekapcsolódást az késlelteti, hogy a könyvtárosok energiáit jórészt a halaszthatatlan működési-szervezési kérdések, az új technológia bevezetésével összefüggő személyi és anyagi problémák, az új technológiával szemben jelentkező fenntartások, a finanszírozási gondok és egyebek kötik le. De közrejátszik a késésben az is, amit *Marx* a tudománnyal kapcsolatban úgy minősített, hogy "a szellemi munka termékét — a tudományt — mindig mélyen értékén alul becsülik, mert az újratermeléshez szükséges munkaidő egyáltalán nincs arányban azzal a munkaidővel, melyet eredeti termelése megkövetelt. Például a binominális tételt egy iskolás fiú egy óra alatt megtanulhatja." (Értéktöbblet-elméletek, I. rész.)

Több sikerélménnyel kecsegteti a könyvtárosokat, ha rutinmunkájuk mellett valamely szaktudomány művelésére vállalkoznak, mivel ez "teljes polgárjogú" kutatásnak számít. A történetileg kialakult társadalomtudományi és humán könyvtárakban pl. az az alapvető beállítottság, hogy a tudományos munkának a történeti témák művelése a feladata. Ezzel magyarázható a kézirat- és régikönyvfeldolgozások, a retrospektív könyvészet stb. iránti intenzív érdeklődésük. De a dokumentumtermelés viharos növekedése a 20. század második felében a tudományos könyvtárakat is válaszára elé állította: vagy bevezetik az új kommunikációs technológiát (többnyire ez történik), vagy rajtuk kívül létrejövő információs intézményeknek adják át a "terepet".

* A Párizsi Magyar Intézetben, a francia bibliológiai társaság rendezésében megtartott francia–magyar kollokviumon tartott előadás (1987. március 16–18.) alapján. A kollokviumról lásd Sebestyén György beszámolóját (p. 491–492.). A szerző több vonatkozásban is felhasználta a *Tudományos tájékoztatás és társadalom* (Bp. Akadémiai Kiadó, 1972. 155 p.) c. kiadványban kifejtett gondolatokat.

E fejlemények következményeként többféle szemlélet alakult ki a tekintetben, hogy miképpen kell kezelni a tudományos közlésekben felhalmozódott írásos dokumentumokat.

2. Valójában csak a tudományos nagykönyvtár (és a hozzá tartozó információs szervezet) *integrálhatja* optimálisan, *enciklopédikusan* az írással összefüggő dokumentumokat: a kéziratot, a különböző nyomtatottakat (pl. fanyomatokat), a könyvet-folyóiratot, a nem publikált és kereskedelmi forgalomba nem kerülő sokszorosításokat, továbbá a legújabb fejlődés produktumait: az audiovizuális anyagokat, mágnesszalagokat és az informatika többi termékét.

Az írásos dokumentumok kezelésének főbb irányzatait és az általuk képviselt szemléletet a következőképpen lehet kifejezni: könyvtártudományi központú szemlélet, információ központú szemlélet, történelem központú szemlélet.

A *könyvtártudományi központú* szemlélet elsősorban a történetileg kialakult nagykönyvtárak hagyományából táplálkozik, és arra a fejlődési szakaszra vezethető vissza, amikor a tudományos tájékoztatás mint fogalom, nem is létezett. Ekkor a specializálódás mind a tudományban, mind a könyvtárak gyűjtési gyakorlatában csekély mértékű volt. Ebben az időszakban az általános tudományos könyvtár közvetlenül és egymagában szolgálta irodalommal a tudományt. A nagy értékű gyűjteményekkel való intenzív foglalkozás, a hosszú évtizedek során kialakult munkamódszerek rendszerbe foglalása érthetővé teszi a könyvtár központú szemléletet, majd fokozatosan a "Bibliothekwissenschaft", a "library science" kialakulását.

Egy másik folyamat, a közművelődési könyvtárügy 20. századi gyors fejlődése, ugyancsak a könyvtártudományi központú irányzat pozícióit erősítette meg. Az e téren összegyűlt tapasztalatok, a belőlük kinőtt módszertani munka általánosítása könyvtártudományi feladattá vált.

Az *információ központú* szemlélet objektíven a gazdasági és műszaki fejlődésben gyökerezik. A *Chemisches Zentralblatt*, a mai referáló folyóiratok őse, 1830-ban indult meg, és ezután alakultak ki a dokumentációs archívumok, majd fokozatosan a független információs intézetek, amelyek lételeme az időszaki irodalom feldolgozásában tanúsított gyorsaság volt. Az iratok megőrzése, a dokumentumok konzerválása itt már megszűnt szempont lenni: ezek az intézetek a dokumentum helyett információt szolgáltattak. A keretükben meghonosított tevékenység csúcsát napjainkban a gépi adatbázisokhoz kapcsolódó szolgáltatások képviselik.

A *történelem központú* szemlélet, amelyről kronológiai okból talán elsőként kellett volna szólni, jelentkezik a legtisztább, a szolgáltatásoktól, a közvetlen gyakorlattól leginkább elvonatkoztatott formában. Ez a szemlélet a könyv-, könyvtár-, nyomdász-történetet vizsgáló, humán műveltségű könyvtárosok több generációjának hagyatékaként él, és a tudományos nagykönyvtárak "érzékelésében" a kontinuitás elemét képviseli. Ez a szemlélet progresszívnek tekinthető mindaddig, amíg nem tekinti kizárólagosnak vagy privilegizálnak a történeti témák művelését.

Mindazonáltal ez a szemléleti triász a maga sajátosságaival a tudomány- és művelődéspolitikai szerves része, és a bibliológia nem utolsósorban e szerves egység elméleti kutatásában találja – találhatná – meg egyik fő "működési" területét.

3. A tudományos nagykönyvtárban kapcsolódnak össze a *legharmonikusabban* a bibliológiai jegyeket hordozó művelődéstörténeti feladatok a *korszerű kommunikációs technológiákkal*. Ez bizonyos értelemben "bibliológiai demokratizmusnak" is tekinthető.

A bibliológiának – láttuk – jelentős művelődéstörténeti feladatai vannak, s kutatásuknak jórészt a tudományos könyvtárak adhatnak otthont. Ezek a kutatások olyan keretet kínálnak, amelyben a korszerű kommunikációs technológia és az ismeretek feltárása harmonikusan kombinálódik. E tekintetben egyfajta "bibliológiai demokratizmus" érvényesül, amely abban nyilvánul meg, hogy az előzőekben vázolt összes szemléletközpontság (irányzat) féldalasságát közömbösítve, kifejezetten *szolgáltatáscentrikus*. Mindenféle ismeret hozzáféréseül szolgál.

A bibliológia ebben a megközelítésben azonban egyszermind túl is lép a könyvtári és információszolgáltatások természetszerű pragmatizmusán, és a *történelem változásaiban keresi az írás (az irat, az írásos dokumentum) helyét*, minthogy bennük, mint a tudományos értelemben vett ismeretközlés legfőbb formája és eszköze, a kontinuitást jórészt éppen az írásos produktum képviseli. Az emberiség sötét korszakaiban jól tudták ezt, amikor az írásos dokumentumot a legfőbb ellenségük egyikének minősítették, és akként bántak is vele (lásd a könyvpusztításokat az alexandriai könyvtár felgyújtása óta).

4. Bibliológiai összefüggésben a tudományos nagykönyvtár fejlesztése a *távlati művelődéstervezés* fontos összetevője. Alapvető *gyűjteményi funkcióját* anyagilag preferáltan, a művelődés *kontinuitásának* egyik fő biztosítékaként kell kezelni, ami teljes mértékben összecseng Claude Lévi-

Straussnak az ismeretek átörökítéséről tett megálapításával.

Claude Lévi-Strauss a fent említett kontinuitásról azt mondta a *Nouvel Observateur*-nek adott egyik interjújában, hogy a könyvtár az, amit civilizációnkból a harmadik évezred néprajztudománya számára is a leginkább meg kell őrizni. Véleménye szerint a könyvtárnak van ugyanis a jövő számára a legtöbb mondanivalója. A tudós aligha tévedett. A múlt és a jelen ismeretei a jövő számára valóban a tudományos nagykönyvtárban integrálódnak a legteljesebben. (Lévi-Strauss egyébként a Library of Congress-t jelölte meg a legszükségesebben megőrzendő ismerettárrá, mivel ez a legnagyobb.)

A tudományos könyvtárnak az ismeretek kontinuitását biztosító szerepe teszi szükségessé, hogy a hosszú távú művelődési tervezés ebbe az irányba orientálódjék. E téren olyan gyakorlati feladatokat kell megoldani, amelyek — elméleti, köztük bibliológiai kutatások eredményeire is támaszkodva — elvezetnek a tudományos könyvtárak hálózatának hatékonyra tételéhez és olyatén fejlesztéséhez, ami összhangban van a jelen és a jövő társadalmi szükségleteivel. Így kapcsolódik — a nélkülözhetetlen anyagi erőforrások biztosítása esetén így kapcsolódhat — össze a bibliológia és a gyakorlat.

5. Egyik kulcskérdése a bibliológiai kutatásoknak is, hogy a tudományos nagykönyvtár szerepét *prognosztizálják, elhelyezték* annak a jövőnek *művelődési struktúrájában*, amelyben a gazdaság legfőbb mércéje a szabadidő lesz (Marx).

A részben bibliológiai kutatásokra is támaszkodható gyakorlatnak tudnia kell, milyen szerep vár a

majdani kulturális struktúrában a tudományos könyvtárra, hogyan lehet prognosztizálni a hatását. A várható hatás nem választható el annak a jövőnek megtervezésétől, amelyben — Marx szerint — már a *szabadidő lesz a gazdaság legfőbb mércéje*. A szabadidő funkciója a marxi értelmezésben az, hogy az ember sokoldalúan kibontakoztathassa képességeit. E sokoldalú kibontakozás ("épanouissement") a szűk specializációval szemben voltaképpen a *renewals* embereszményt újítja fel — *tömegméretekben*. Az ember termelőtevékenysége mellett olyan arányban művelődhet, hogy az a legnagyobb mértékben hathat azután vissza termelőerejére. Ezekhez a jövőbeni történeti alakulásokhoz, illetve a rájuk való felkészüléshez járulhatnak hozzá a bibliológiai kutatások is.

Zárógondolat

Az ember e sokoldalú kibontakozásának lehetőségét látta meg, és a feltételeit vázolta fel *Victor Hugo* már 1850-ben, amikor a francia nemzetgyűlés vitájában hangoztatta a követelményt: "A nép szívét össze kell kapcsolni az ország agyával". Aligha lehet mind a mai napig mélyebben és szebben megfogalmazni a szellem emberének, egyszersmind a társadalompolitikának a feladatát. Az e feladat megoldásához körvonalazott tudományos-közművelődési program a mai napig sem veszített frissességéből. Adott alkalommal talán érdemes lesz részleteiben is kibontani a *Victor Hugó*-i gondolatot (a népkönyvtártól az egyetemekig terjedő művelődési lánc), és hozzákapcsolni ehhez az egyéb forrásokból táplálkozó azonos elképzeléseket.

RÓZSA György: Könyvtárak és információs szervezetek bibliológiai összefüggésben

A művelődés kontinuitásának egyik legfőbb biztosítója a tudományos nagykönyvtár, s mint ilyenek, neki van a legtöbb mondanivalója a jövő számára is. A tudományos nagykönyvtárban a korszerű kommunikációs technológia és az ismeretek feltárása harmonikusan kombinálódhat, ha a bibliológia mint az írással és az írásos dokumentummal foglalkozó diszciplínák szintézise össze tudja kapcsolni, általánosítani tudja az ott folyó, más-más, nevezetesen könyvtártudományi, információ és történelem

RÓZSA, Gy.: Libraries and information organizations in bibliological relations

The major assurance for the continuity of education and culture is the large scientific library which, as such, incorporates also the majority of information for the future. Communication technology and the exposition of knowledge can be combined harmonically if bibliology as the synthesis of writing and written documents can couple and generalize library, information and history centered research. Bibliology can also eliminate attitude-oriented specificity of the component disciplines by rendering

központú kutatásokat, illetve ha ezek szemléleti féloldalasságait akként tudja közömbösíteni, hogy egyrészt szolgáltatáscentrikussá, másrészt pedig a művelődés kontinuitását kimutatóvá szervezi őket. Midennek a jövő "szabadidő-társadalmának" előkészítésében jelentős elméleti és gyakorlati haszna volna.

* * *

РОЖА, Дь.: Библиотеки и информационные центры в библиологической взаимосвязи

Основной гарантией непрерывности просвещения является научная библиотека, она имеет наибольшие возможности и на будущее. В научной библиотеке возможно гармоничное комбинирование современной технологии коммуникации и раскрытие знаний, если библиология как синтез предметов, занимающихся письмом и письменными документами, способна соединить, обобщить ведущиеся исследования по библиотековедению, информации и истории, или же нейтрализовать отрицательности подхода к этому вопросу путем организации обслуживания и демонстрации непрерывности просвещения. Все это имеет большое теоретическое и практическое значение при подготовке будущего „общества свободного времени“.

them to be service-oriented researches and, simultaneously, to reorganize them for identifying culture continuity. All these would be of high theoretical and practical value in the preparation for the "free-time society" of the future.

* * *

RÓZSA, Gy.: Bibliotheken und Informationsorganisationen in bibliologischem Zusammenhang

Eine der höchsten Garantien der Kontinuität der Bildung ist die wissenschaftliche Grossbibliothek, und als solche, hat sie auch das Meiste für die Zukunft zu sagen. In der wissenschaftlichen Grossbibliothek können sich die moderne Kommunikationstechnologie und die Aufdeckung der Kenntnisse harmonisch kombinieren, wenn die Bibliologie — als Synthese der Disziplinen, die sich mit dem Schreiben und mit den schriftlichen Dokumenten beschäftigen — imstande ist die dort laufenden verschiedenen, namentlich bibliothekwissenschaftlichen, Informations- und geschichtlichen Forschungen zu verbinden und zu verallgemeinern, bzw. wenn sie deren mangelhafte Betrachtung so neutralisieren kann, dass sie sie einerseits dienstleistungszentrisch macht, andererseits so organisiert, dass sie die Kontinuität der Bildung aufweisen. All diese Tätigkeit würde der Vorbereitung der "Freizeitgesellschaft" der Zukunft theoretisch und praktisch bedeutend dienen.